

การละเล่นผีตาโขน : รูปแบบ และการสร้างสรรค์สู่ ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม

Phi Ta Khon : form and creative cultural products.

ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย

นักศึกษาหลักสูตร ค.อ.ม. (เทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม)

คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

Suppawit Masasai

Master of Science in Industrial Education Technology of Industrial product design ,

Faculty of Industrial Education, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, Bangkok

Email : Terminal30_kinnon@hotmail.com

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวประเพณีผีตาโขนได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและ
ประชาสัมพันธิ์ให้คนภายนอกได้รับรู้มากขึ้น ทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก
เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อเที่ยวชมงานประเพณีในแต่ละพื้นที่ ส่งผล
ให้เศรษฐกิจในท้องถิ่นเติบโตมากขึ้น โดยเฉพาะธุรกิจของที่ระลึกและ
การบริการ ดังนั้นสินค้าดังกล่าวจึงต้องมีเอกลักษณ์เฉพาะจึงจะสามารถ
สร้างความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งการสร้างเอกลักษณ์หากมีการ
นำแนวคิดจากสิ่งที่สื่อจากเรื่องราวประเพณีวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาใน
ท้องถิ่นที่มีความโดดเด่นจะทำให้น่าสนใจมากขึ้น และในกรณีรูปแบบการ
ละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นประเพณีที่มีการแสดงออก
ของเครื่องแต่งกายที่สดใสสวยงามและมีเอกลักษณ์ เมื่อมีการนำมาสร้าง
สรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ที่ระลึกที่มีแนวคิดจากการผสมผสานทั้งการใช้วัสดุที่เป็น
ทรัพยากรธรรมชาติจากท้องถิ่น กรรมวิธีการผลิตที่พัฒนาจากกรรมวิธีดั้งเดิม

ด้วยฝีมือชาวบ้าน การออกแบบด้วยการคำนึงถึงรูปแบบที่ทำสืบทอดกันมา ในอดีต การคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย เพื่อให้รูปแบบมีลักษณะที่แสดงความ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นจะทำให้ได้รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าและ มูลค่าเพิ่มขึ้น

คำสำคัญ : ฝัตาโขน, ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม

Abstract

Phi Ta Khon Festival is supported and publicized by the government, so people know it more. This attracts many tourists to visit different places of festivals. As a result, the local economy grows especially its souvenir business and services. Such products must be so unique that they can interest the tourists. If the concept of its uniqueness is arisen from tradition, culture and local wisdom, it will be more interesting. Phi Ta Khon, a dance performance in Dan Sai District in Loei, signifies a performance in bright and beautiful costumes and it is unique. If this dance is transferred into souvenirs made from natural materials in the local mixing with original method by the local people and its design carried on various generations, this will create unique and valuable products.

Keywords : Phi Ta Khon, cultural product

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวถือเป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญของประเทศไทยที่ภาครัฐได้ให้ความสำคัญและส่งเสริม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ได้เกิดขึ้นกับสถานที่ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนที่มีเอกลักษณ์ หรือ วัฒนธรรมเฉพาะ และสิ่งที่เกิดร่วมกับการท่องเที่ยวคือ สินค้าที่ระลึกและบริการในแต่ละท้องถิ่นโดยการสร้างสรรค์ที่เป็นการนำเสนอมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ฯลฯ เป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้และยังเป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจในชุมชนด้วย โดยทรัพยากรเหล่านี้ล้วนมีส่วนสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนนั้นๆ ซึ่งสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคืองานวัฒนธรรมประเภทศิลปหัตถกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะงานด้านศิลปหัตถกรรมเป็นผลจากการผลิตอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการใช้สอยในชีวิตประจำวันของคนในสังคม ผู้ประดิษฐ์ผลงานเหล่านี้จึงสร้างความประณีตเพิ่มขึ้นจากประโยชน์ใช้สอย เพื่อสะท้อนคุณค่าทางจิตใจให้เกิดความสุนทรีย์ สร้างความสุขและความเบิกบานใจเมื่อได้สัมผัสหรือพบเห็นผลงานศิลปหัตถกรรมไทยเหล่านั้นที่มีความโดดเด่น ความหลากหลายแตกต่างกันไป ทั้งในรูปแบบที่พัฒนาขึ้นตามวัฒนธรรมท้องถิ่น วัสดุที่ใช้ในการผลิต ฝีมือ และจินตนาการของช่างผู้ทำหน้าที่ในการผลิต (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2547 : 4)

การท่องเที่ยวประเพณีผีตาโขนที่กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ โดยได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเลย มีการให้งบประมาณในการจัดการท่องเที่ยว และประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอกรับรู้มากขึ้น ทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางมายังชุมชนเพื่อร่วมงาน

ประเพณี และเศรษฐกิจในท้องถิ่นเติบโตมากขึ้นกว่าเดิม ตั้งแต่ร้านอาหาร ภายในชุมชน โรงแรม รีสอร์ท และโฮมสเตย์ รวมไปถึงร้านของที่ระลึก ที่เต็มไปด้วยนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในช่วงเทศกาล โดยมียอดรวมนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเพิ่มมากขึ้น ในปีงบประมาณ 2554 มีนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 203,833 คน มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจำนวน 1,842 คน ยอดรวมนักท่องเที่ยว 205,675 คน ปีงบประมาณ 2555 มีนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 226,239 คน มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจำนวน 2,775 คน ยอดรวมนักท่องเที่ยว 229,014 คน ปีงบประมาณ 2556 มีนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 229,700 คน มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจำนวน 2865 คน ยอดรวมนักท่องเที่ยว 232,565 คน (สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเลย : 2557) ในขณะเดียวกัน ปัญหาและอุปสรรค ในการทำผิตาโขนก็ได้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากในอดีตคนส่วนใหญ่ที่มีหน้าที่ทำ ผิตาโขนรวมถึงการวาดลวดลายนั้น เป็นช่างในท้องถิ่นที่ปัจจุบันเหลือจำนวน น้อยลงไปทุกที ทำให้ขาดแคลนช่างผู้ผลิต และทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่เพียงพอ ต่อความต้องการ รวมถึงวัสดุที่ใช้ในการทำผิตาโขน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัสดุจาก ธรรมชาติ ขาดแคลน ไม่สามารถมีได้ตลอดปี จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนพบ ว่าในช่วงเทศกาลที่มีการจัดประเพณีผิตาโขน อาจมีวัสดุเพียงพอ แต่หลังจากนั้น เมื่อหมดช่วงเทศกาลแล้ว แต่วัสดุยังคงเป็นที่ต้องการของชุมชนเพื่อ ใช้ในการทำของที่ระลึกเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวอื่นๆ จึงเป็นปัจจัยที่เป็น อุปสรรคต่อการทำของที่ระลึก นอกจากนี้รูปแบบและประเภทของของที่ ระลึกก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญต่อความต้องการของผู้บริโภค เนื่องจากใน อดีตของที่ระลึกในประเพณีการเล่นผิตาโขนนั้น มีรูปแบบที่คงที่ ซ้ำๆ เรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน ไม่ได้มีการออกแบบหรือพัฒนาให้แตกต่างจากเดิม

มากนัก ทำให้ถือว่ายังไม่เป็นที่พอใจของผู้บริโภคมากเท่าไรนัก จึงควรมีการเข้าไปร่วมมือกับกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อทราบถึงปัญหาที่แท้จริงและร่วมกันแก้ไข รวมทั้งพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย และน่าสนใจยิ่งขึ้น เพื่อคุณภาพและชื่อเสียงของชุมชน ที่จะเผยแพร่ออกไปพร้อมกับ ประเพณีที่กำลังได้รับความนิยมในขณะนี้ (อภิญา กิตติพงษ์ : 2557)

เพื่อเป็นการพัฒนาแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม ด้วยการประยุกต์ใช้เอกลักษณ์ในการสร้างสรรค์ผลงานผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม จึงต้องมีการอนุรักษ์ ปรับปรุงพัฒนารูปแบบและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้มีเอกลักษณ์ที่ชัดเจน ดึงดูดใจผู้บริโภค มีความหลากหลายมากขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยและคุณค่าจากเอกลักษณ์ ประเพณีผีตาโขนอันเป็น ประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่นด้วย

ประวัติความเป็นมา

ประเพณีผีตาโขน เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณ สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่มี “บุญหลวง” (ภาพที่ 1) เป็นบุญพระเวสสันดรและบุญบั้งไฟรวมกัน ประเพณีผีตาโขนเป็นการละเล่นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เพื่อบวงสรวงบูชาวิญญานผีบรรพชนที่กลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาว เชื่อกันว่าบรรพชนคือ ต้นตระกูลเผ่าพันธุ์ผู้สร้างบ้านเมือง โดยเมื่อบรรพชนตายไปแล้วจะเป็นผีและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่น่าเกรงขาม มีอำนาจที่จะดลบันดาลให้ความอุดมสมบูรณ์หรือความหายนะแก่บ้านเมืองได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อบรรพชนเหล่านั้น เมื่อถึงงานบุญประเพณีสำคัญตามฮีตประเพณี จึงต้องทำการละเล่นต้นฟ้อนผีตาโขนเพื่อเซ่นและบูชาให้เป็นที่พอใจแก่ผีบรรพชน การละเล่นผีตาโขนจึงเป็นการละเล่นที่มีมาแต่

โบราณและผ่านการสืบทอดทางพิธีกรรมจากรุ่นต่อรุ่นมาจนถึงปัจจุบัน (ประเพณีผีตาโขน, 2558 : ออนไลน์) ผีตาโขนจึงเป็นการละเล่นส่วนหนึ่งในงานบุญหลวงของอำเภอด่านซ้าย หรือเมืองด่านซ้ายในอดีต นับเป็นการละเล่นที่นำพาให้เกิดความสนุกสนานและความบันเทิงเป็นหลัก ทำให้เกิดสีสันแห่งการเฉลิมฉลองในงานบุญหลวงและโดยเฉพาะในพิธีอันเชิญพระเวสสันดร และนางมัทรีเข้าเมือง ตามฮีตเดือนสี่ (บุญเหวส) ของชาวอีสาน ซึ่งชาวด่านซ้ายได้รวมเอางานบุญเหวส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ มาจัดขึ้นพร้อมกันในช่วงเดือนเจ็ดของทุกปีด้วย

ภาพที่ 1 ภาพวาดงานเลี้ยงบุญหลวง หอผีประจำแต่ละชุมชนและการละเล่นผีตาโขน
ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ในงานต่างๆ เจ้าพ่อกวนหรือผู้นำทางจิตวิญญาณของท้องถิ่นจะเป็นผู้กำหนดวันโดยผ่านพิธีการเข้าทรงล่วงหน้า คำว่า ผีตาโขน ตามความเห็นของเจ้ากวน น่าจะมาจากกรณีที่บรรดาผีเหล่านั้น สวมหน้ากากคล้ายลักษณะของโขนละคร แต่เดิมบางคนเรียกว่าผีตาขน แต่ก็หาความหมายไม่ได้ชัดเจนและผีตามคนมาในงานบุญพระเวส จึงเรียกผีตามคนต่อมาจึงเพี้ยนเป็นผีตาโขน ประเพณีผีตาโขนเป็นการละเล่นที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณของผีบรรพชน สืบสานมาจากการละเล่นปู่เยอ ย่าเยอของชาว

หลวงพระบาง ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชน จึงมีการปรับเปลี่ยนผสมผสานให้เป็นการละเล่นที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ภาพที่ 2 ภาพวาดผีตาโขนเล็กแสดงการแต่งกายด้วยสีสันทสวยงาม และมักจะมีการละเล่นของผู้ชาย เนื่องจากเป็นการละเล่นที่ผาดโผนและสนุกสนาน
ที่มา : ศุภวิษณุ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

รูปแบบของประเพณีและการละเล่น

ผีตาโขน เป็นประเพณีและการละเล่นชนิดหนึ่ง โดยที่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวจะนำหน้ากากที่มีลักษณะน่ากลัวคล้ายผีมาสวมใส่ รวมถึงเครื่องแต่งกายที่นำเศษผ้าแล้ววัสดุเหลือใช้มาเย็บต่อกันเป็นชุดปกคลุมร่างกาย และเข้าขบวนแห่แสดงท่าทางต่างๆและเต้นรำกันอย่างสนุกสนานในงานบุญตามประเพณีประจำปีของท้องถิ่นพื้นบ้าน ประเพณีผีตาโขนจะมีในเดือนแปดข้างขึ้น จะมีขึ้น 3 วัน คือ

วันแรก เป็นวันที่ชาวบ้านจะร่วมกันสร้างหออุปคุตและทำ
กระทงเล็กไปวางตามทิศต่างๆ จำนวนสี่ทิศด้วยกัน บนหอหลวงจะมี
ร่มขนาดใหญ่กางกันไว้ ถือเป็นวันแรกของการทำพิธี

วันที่สอง เป็นวันที่ทำพิธีอัญเชิญพระอุปคุต โดยจะมีประชาชน
จากตำบลหมู่บ้านต่างๆ มาร่วมงานส่วนมากจะนำบั้งไฟมาด้วยสำหรับ
การละเล่นต่างๆ ในวันนี้จะมีขบวนแห่ผีตาโขนและมีการบรรเลงเครื่อง
ดนตรีพื้นเมืองอย่างครั้นเครงตลอดเส้นทาง ซึ่งจะทำพิธีแห่ไปยังวัดเพื่อทำ
พิธีบายศรีสู่ขวัญ ระหว่างขบวนแห่ก็จะมีบรรดาผีตาโขนทั้งหลายออกมา
ร่ายรำทำท่าทางต่างๆ อย่างสนุกสนาน

วันที่สาม จะเป็นวันที่ชาวบ้านไปทำบุญตักบาตรที่วัด ร่วมกัน
ฟังเทศน์มหาชาติ พระเวสสันดรชาดก และในวันนี้จะไม่มีการละเล่นผีตาโขน
แต่จะมีพิธีกรรมทางศาสนา อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ
ไปแล้ว รวมไปถึงสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดหรือในพระธาตุ

ภาพที่ 3 การละเล่นผีตาโขนในขบวนแห่

ที่มา : ศุภวิษณุ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 4 พิธีอันเชิญพระเวสสันดร และนางมัทรีเข้าเมือง

จำลองเหตุการณ์เมื่อพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเดินทางออกจากปากลับสู่เมืองหลวง บรรดาสัตว์ป่ารวมถึงภูติผีที่อาศัยอยู่ในป่าได้ออกมาส่งเสด็จด้วยความอาลัย

ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ประเภทของผีตาโขน

ผีตาโขนมี 2 ประเภท คือ ผีตาโขนใหญ่ มีลักษณะเป็นหุ่นที่จำลองขึ้นมาจากโครงไม้ไผ่สาน ห่อคลุมด้วยผ้าหรือกระดาษ ซึ่งมีขนาดใหญ่โตกว่าคนธรรมดาประมาณสองเท่า ผีตาโขนใหญ่จะถูกตกแต่งไปด้วยวัสดุที่ทำได้จากท้องถิ่นที่แสดงถึงรูปร่างเพศชายและหญิง มีการประดับอวัยวะเพศที่บ่งบอกถึงความเป็นชายและหญิงอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณว่าอวัยวะเพศของมนุษย์จะแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ และประเพณีผีตาโขนในแต่ละปีจะมีการจัดทำผีตาโขนใหญ่เพื่อร่วมขบวนเพียง 1 คู่เท่านั้น ผู้มีหน้าที่เป็นผีตาโขนใหญ่คือครอบครัวของคุณายประจวบหมื่นโสม และต้องทำทุกปี

ภาพที่ 5 ภาพวาดผีตาโขนใหญ่

ผีตาโขนใหญ่จะตกแต่งด้วยวัสดุที่หาได้จากท้องถิ่นที่แสดงถึงรูปร่างเพศชายและหญิง
ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 6 ภาพวาดผีตาโขนเล็ก หวดคว่าและหวดหาง

ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ผีตาโขนเล็ก คือการละเล่นของชาวบ้านไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ชายหรือหญิง ก็มีสิทธิ์เข้าร่วมสนุกสนานได้ การแต่งกายก็แต่งเช่นเดียวกับผีตาโขนใหญ่แต่โดยมากจะมีผู้ชาย ไม่ค่อยมีผู้หญิงเข้าร่วมเพราะเป็นละเล่นที่ผาดโผนและซุกซน ผีตาโขนเล็กจะมีอยู่ 2 ประเภทคือ ผีตาโขนเล็กหวดคว่ำกับผีตาโขนเล็กหวดหงาย โดยที่ผีตาโขนเล็กหวดคว่ำจะไม่ค่อยได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากนัก เพราะผีตาโขนเล็กหวดคว่ำมีลักษณะน่ากลัว ไม่ค่อยมีสีสันดึงดูด หน้ากากผีตาโขนเล็กทำจากส่วนที่เป็นโคนของก้านมะพร้าวและหวดหนึ่งซ้าวเหนียว โดยนำมาเย็บติดกันแล้วเขียนหน้าตาทำจมูกเหมือนผี ส่วนชุดแต่งกายของผีมักมีสีฉูดฉาดบาดตา โดยอาจเย็บเศษผ้าเป็นเสื้อตัวกางเกงตัวหรือเย็บเป็นชุดติดกันตลอดตัวก็ได้ ข้อสำคัญคือต้องคลุมร่างกายให้มิดชิด หน้ากากผีตาโขนสมัยดั้งเดิมจะทำจากหวดเก่าที่ใช้แล้ว ในส่วนที่ครอบศีรษะจะเย็บติดกับโคนของก้านมะพร้าว ส่วนที่เป็นใบหน้าจะใช้ไม้หุ่นทำจมูกสั้นคล้ายจมูกคน ใช้สีที่ได้จากธรรมชาติ จะไม่ปรากฏลวดลายที่เด่นชัดเพราะเน้นให้หน้ากากมีความลึกลับน่ากลัว

ภาพที่ 7 ภาพวาดผีตาโขนเล็กลวดลายต่างๆ

ที่มา : ศุภวิษณุ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 8 ภาพวาดผีตาโขนเล็กสวดคล้ายต่างๆ

ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 9 ภาพวาดองค์ประกอบของเครื่องแต่งกายผีตาโขน

ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 10 ลงพื้นที่ศึกษาชุมชนวัดโพชนัยสัมภาณปรารชญ์ชาวบ้าน
ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 11 ลงพื้นที่ชุมชนวัดโพชนัยสัมภาณผู้เชี่ยวชาญ
เป็นกระบวนการศึกษาหาข้อมูลด้านการตลาดและการผลิตที่วัดโพชนัย
ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557)

การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม

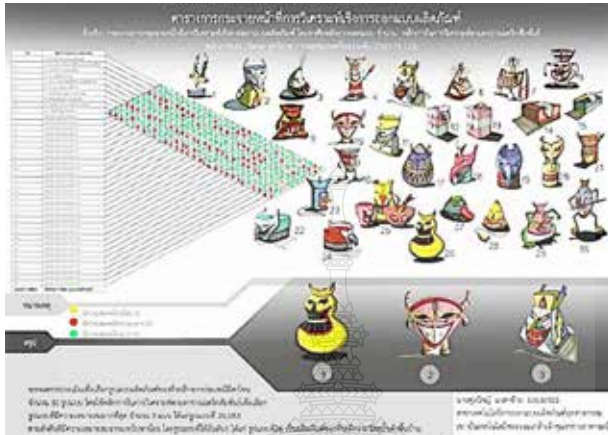
ในการศึกษากรอบแนวคิดในการออกแบบซึ่งนำไปสู่การสร้างสรรคผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม ได้ใช้แนวทางการศึกษาการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของ ชีระชัย สุขสด (2554 : 17-18) ซึ่งกล่าวถึงแนวทางการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม โดยสรุปเป็นกรอบในการศึกษาดังนี้

ด้านวัสดุ คือ ใช้วัสดุที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติจากท้องถิ่น

ด้านกรรมวิธีการผลิต คือ พัฒนาจากกรรมวิธีดั้งเดิมของท้องถิ่น ใช้แรงงานและเครื่องทุ่นแรง

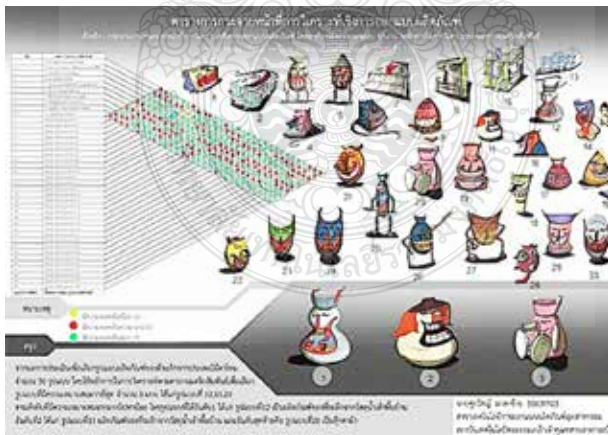
ด้านการออกแบบ คือ รูปแบบทำสืบทอดกันมา คำนึงถึงประโยชน์ที่ใช้สอยโดยตรง รูปแบบมีลักษณะแสดงออกเฉพาะท้องถิ่น

โดยมีการระดมความคิดด้านการออกแบบและพัฒนาใส่ในตารางการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์ โดยเริ่มจากการวาดภาพร่างของผลิตภัณฑ์ (Idea sketch) แล้วจึงพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ โดยใช้ทฤษฎีการกระจายหน้าที่เชิงคุณภาพ วิศวกรรมย้อนรอย (มณฑลลี ศาสนันทน์ . 2550 : 71) ในการประเมินรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมและประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการออกแบบและผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกและจัดทำต้นแบบผลิตภัณฑ์ (Prototype)

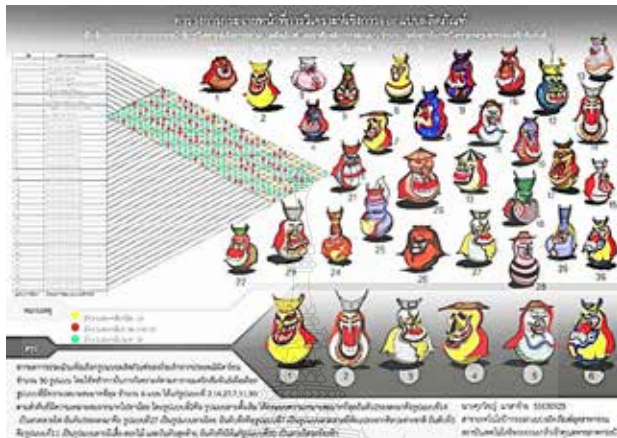
ภาพที่ 12 แสดงตารางการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์เพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์
ของที่ระลึก ระยะที่ 1

ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 13 แสดงตารางการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์เพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์
ของที่ระลึก ระยะที่ 2

ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

ภาพที่ 14 แสดงตารางการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์เพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์
ของที่ระลึก ระยะที่ 3

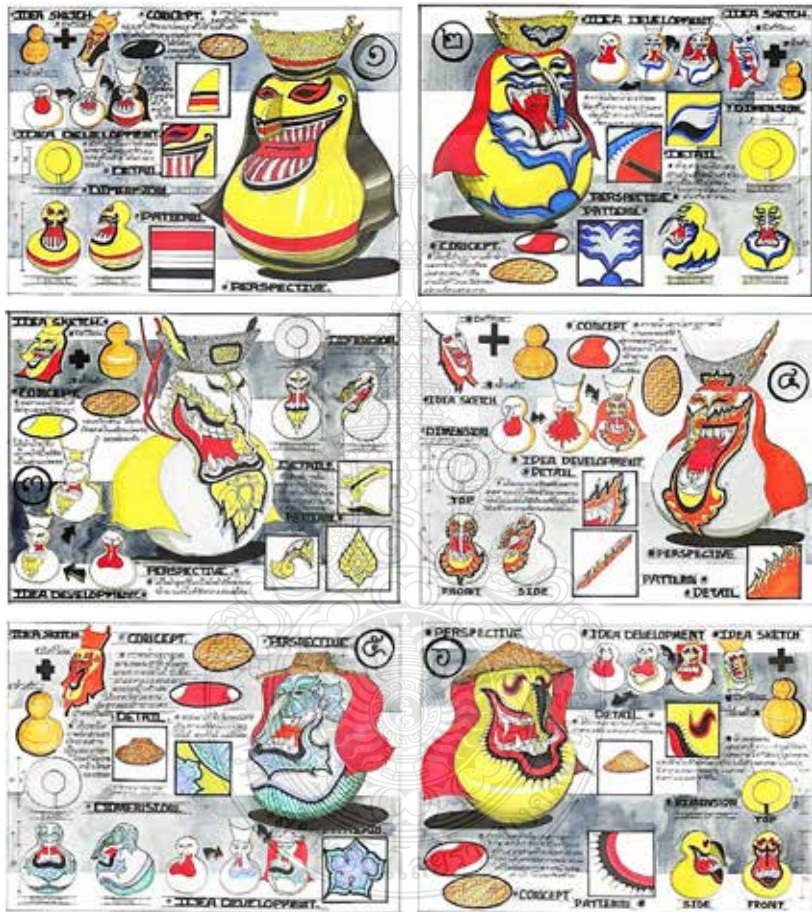
ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

จากผลการประเมินเพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจาก
ประเพณีผีตาโขน จำนวน 30 รูปแบบ โดยใช้หลักการในการวิเคราะห์ตาม
ตารางเมตริกสัมพัทธ์เพื่อเลือก รูปแบบที่มีความเหมาะสมมากที่สุด จำนวน
3 แบบ ได้แก่รูปแบบที่ 26, 10, 5 ตามลำดับที่มีความเหมาะสมจากมากไป
หาน้อย โดยรูปแบบที่ได้อันดับ 1 ได้แก่ รูปแบบที่ 26 เป็นผลิตภัณฑ์ของ
ที่ระลึกจากวัสดุผ้าเต้านบ้าน อันดับที่ 2 ได้แก่ รูปแบบที่ 10 หุ่นจำลองไม้
และอันดับสุดท้ายคือ รูปแบบที่ 20 โคมไฟตั้งโต๊ะ

จากผลการประเมินเพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากประเพณีผีตาโขน จำนวน 30 รูปแบบ โดยใช้หลักการในการวิเคราะห์ตามตารางเมตริกสัมพัทธ์เพื่อเลือกรูปแบบที่มีความเหมาะสมมากที่สุดจำนวน 3 แบบ ได้แก่รูปแบบที่ 12, 11, 20 ตามลำดับที่มีความเหมาะสมจากมากไปหาน้อย โดยรูปแบบที่ได้อันดับ 1 ได้แก่รูปแบบที่ 12 เป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากวัสดุผ้าเต้าพื้นบ้าน อันดับที่ 2 ได้แก่รูปแบบที่ 11 ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากวัสดุผ้าเต้าพื้นบ้าน และอันดับสุดท้ายคือ รูปแบบที่ 20 เป็นตุ๊กตาผ้า

จากผลการประเมินเพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากประเพณีผีตาโขน จำนวน 30 รูปแบบ โดยใช้หลักการในการวิเคราะห์ตามตารางเมตริกสัมพัทธ์เพื่อเลือกรูปแบบที่มีความเหมาะสมมากที่สุดจำนวน 6 แบบ ได้แก่รูปแบบที่ 2, 14, 27, 7, 11, 30 ตามลำดับที่มีความเหมาะสมจากมากไปหาน้อย โดยรูปแบบที่ 2 คือ รูปแบบลายดั้งเดิมได้คะแนนความเหมาะสมมากที่สุดอันดับ 2 รองลงมาคือรูปแบบที่ 14 เป็นลวดลายไฟ อันดับ 3 รองลงมาคือ รูปแบบที่ 27 เป็นรูปแบบลายไทย อันดับที่ 4 คือ รูปแบบที่ 7 เป็นรูปแบบลวดลายที่ดัดแปลงจากศิลปะต่างชาติ อันดับที่ 5 คือ รูปแบบที่ 11 เป็นรูปแบบลายผีเสื้อ-ดอกไม้ และอันดับสุดท้าย อันดับที่ 6 ได้แก่ รูปแบบที่ 30 เป็นลายอิสระห้องฟ้า

ภาพที่ 15 ภาพ Sketch Design ที่ได้พัฒนาแล้วทั้ง 6 รูปแบบ
ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

จากผลการประเมินเพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากประเพณีผีตาโขน โดยใช้หลักการในการวิเคราะห์ตามตารางเมตริกสัมพันธ์เพื่อเลือกรูปแบบที่มีความเหมาะสมมากที่สุด จำนวน 6 แบบ

ตามลำดับที่มีความเหมาะสมจากมากไปหาน้อย โดยรูปแบบที่ได้คะแนนความเหมาะสมมากที่สุด คือ รูปแบบที่ 2 ลายดั้งเดิม อันดับ 2 รองลงมาคือรูปแบบที่ 14 เป็นลวดลายไฟ อันดับ 3 รองลงมาคือ รูปแบบที่ 27 เป็นรูปแบบลายไทย อันดับที่ 4 คือรูปแบบที่ 7 เป็นรูปแบบลวดลายที่ดัดแปลงจากศิลปะต่างชาติ อันดับที่ 5 คือ รูปแบบที่ 11 เป็นรูปแบบลายผีเสื้อ-ดอกไม้ และอันดับสุดท้าย อันดับที่ 6 ได้แก่รูปแบบที่ 30 เป็นลายอิสระท่อน้ำฟ้า

ภาพที่ 16 รูปแบบการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมที่ได้รับการคัดเลือก 6 รูปแบบ
ที่มา : ศุภวิชญ์ มาสาซ้าย, ภาพลายเส้นประกอบวิทยานิพนธ์, 2557

จากผลการประเมินเพื่อเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากประเพณีผีตาโขน โดยใช้หลักการในการวิเคราะห์ตามตารางเมตริกสัมพันธเพื่อเลือกรูปแบบที่มีความเหมาะสมมากที่สุดโดยได้ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมคือของที่ระลึกประเพณีผีตาโขน วัสดุจากน้ำเต้าท้องถิ่น ผู้สร้างสรรค์ได้มีแนวคิดในการออกแบบโดยนำเอกลักษณ์ของสีสันท ลวดลาย และองค์ประกอบของหน้ากากผีตาโขนมาวาดลวดลายและประกอบลงในน้ำเต้า สามารถนำรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้รับเลือกไปพัฒนาสู่กระบวนการทำ Sketch design เพื่อพัฒนารูปแบบที่ได้ให้มีความสวยงาม เหมาะสมต่อไป

ที่มาของการนำเอาน้ำเต้ามาเป็นวัสดุหลักในการออกแบบ เนื่องจากน้ำเต้าเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น มีน้ำหนักเบา ราคาถูก มีรูปร่างที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป และในท้องตลาดในปัจจุบันผลิตภัณฑ์ที่ทำจากจากน้ำเต้ายังมีไม่หลากหลาย เป็นเพียงการนำเอาน้ำเต้ามาทาสีทอง สีเงินและเขียนข้อความลงบนน้ำเต้าเท่านั้น จึงเกิดความคิดที่จะนำเอาน้ำเต้าที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น นำมาต่อยอดออกแบบเป็นของที่ระลึกเพื่อเพิ่มมูลค่าแก่ตัววัสดุ ผสมผสานกับงานประเพณีผีตาโขนที่เป็นประเพณีท้องถิ่นในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ทำให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าและคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของประเพณีท้องถิ่น

ข้อจำกัดในการออกแบบ น้ำเต้าท้องถิ่นที่นำมาใช้มีลักษณะรูปร่างรูปทรงแตกต่างกันในแต่ละชิ้น มีความเปราะพอสมควร ไม่สามารถเจาะรูที่ตัวน้ำเต้าได้มากนัก

ผลการศึกษา

ด้านเอกลักษณ์ผีตาโชน คือ ส่วนประกอบของตัวผีตาโชนซึ่งได้แก่ ส่วนหัวที่ทำจากหวดหนึ่งข้างเหนียว ส่วนใบหน้าที่ทำจากกาบมะพร้าว ส่วนของเครื่องแต่งกายที่ได้นำเอกละเอียดมาประยุกต์ใช้ให้เกิดสีสันที่สะดุดตา รวมไปถึงเครื่องประดับ ซึ่งได้แก่ กระดิ่ง กระพรวน น้ำเต้า หอก ดาบ ซึ่งจะเลือกใช้ศิลปะคล้ายกันไป ส่วนประกอบดังกล่าวนี้ล้วนหล่อหลอมให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของผีตาโชน ที่สามารถสื่อถึงงานประเพณีและการละเล่นของท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน

ในด้านวัฒนธรรมแนวคิดผีตาโชน ชาวบ้านชายในอดีตได้ใช้ตัวผีตาโชนเป็นสิ่งบูชาและบวงสรวงเทพเจ้าและผีบรรพบุรุษ โดยให้ความหมายว่า ขบวนผีตาโชนที่แห่ในงานพิธี เป็นเสมือนสิ่งที่ตอบแทนหรือขอบคุณผีบรรพชนที่ช่วยปกป้องคุ้มครองชาวบ้าน รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งในอดีตเมื่อพิธีการแห่ขบวนผีตาโชนเสร็จสิ้นลง ชาวบ้านที่สวมหน้ากากผีตาโชน จะนำหน้ากากและชุดที่สวมใส่เหล่านั้นนำไปทิ้งลงแม่น้ำ โดยมีความเชื่อว่าเป็นการทิ้งสิ่งไม่ดีหรือการลอยเคราะห์ร้ายลงแม่น้ำ เพื่อรับเอาความโชคดีที่กำลังจะเกิดขึ้นหลังพิธีกรรมที่จบลง แต่เมื่องานประเพณีผีตาโชนได้กลายเป็นการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการจากเดิมที่เคยทิ้งหน้ากากผีตาโชนหลังเสร็จสิ้นงานพิธี ชาวบ้านจึงได้เก็บหน้ากากนั้นไว้ เนื่องจากหน้ากากผีตาโชนได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของงานประเพณีและมีมูลค่าทางวัฒนธรรมมากขึ้น

จึงเกิดสิ่งที่สะท้อนออกมาสู่ผลิตภัณฑ์ คือการนำเอาเอกลักษณ์ของผีตาโชน ซึ่งได้แก่ ส่วนหน้ากาก เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ นำมาผ่านกระบวนการวิเคราะห์และออกแบบ โดยยึดหลักเอกลักษณ์

ของผีตาโขน ให้เกิดเป็นของที่ระลึกที่สื่อถึงประเพณีและวัฒนธรรม และตอบสนองต่อสถานการณ์ในปัจจุบัน โดยใช้แนวคิดที่จะพัฒนาต่อยอดในด้านวัสดุ คือ ใช้วัสดุที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติจากท้องถิ่น ด้านกรรมวิธีการผลิต คือ พัฒนาจากกรรมวิธีดั้งเดิมของท้องถิ่น ใช้แรงงานและเครื่องทุ่นแรง ด้านการออกแบบ คือ รูปแบบทำสืบทอดกันมา คำนึงถึงประโยชน์ที่ใช้สอยโดยตรง รูปแบบมีลักษณะแสดงออกเฉพาะท้องถิ่น

โดยมีแนวคิดเบื้องต้นในการออกแบบ คือการประยุกต์ในส่วนของวัสดุหลักที่ใช้ เป็นวัสดุจากธรรมชาติ ที่หาได้ในท้องถิ่น แต่ยังไม่มีความคุ้มค่าหรือมูลค่าเพิ่ม ซึ่งปัจจุบันยังไม่เป็นที่นิยมที่จะนำไปออกแบบหรือใช้งานด้านอื่นๆ นอกจากการรับประทานในท้องถิ่นเท่านั้น สามารถนำมาออกแบบเพื่อประกอบในหุ่นจำลอง เพื่อให้มีความแตกต่างจากผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกแบบเดิมๆ แต่ยังคงสื่อถึงเอกลักษณ์ของประเพณีผีตาโขน และได้ผลลัพธ์คือการนำน้ำเต้าที่มีอยู่มากในท้องถิ่น ได้นำมาเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกประเพณีผีตาโขน ซึ่งภายหลังจากการวิเคราะห์ในวัสดุหลักนี้แล้ว พบว่า น้ำเต้ามีจุดแข็งในเรื่องของรูปร่างที่มีความเป็นเอกลักษณ์ไม่ซ้ำกันแต่ละลูก มีน้ำหนักเบา และขนาดที่หลากหลายให้เลือกใช้งาน จึงถือว่ามีความเหมาะสมที่จะนำมาเป็นวัสดุหลักในการออกแบบของที่ระลึกประเพณีผีตาโขน

สรุป จากการศึกษาประเพณีผีตาโขน ซึ่งเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณ เป็นการละเล่นที่เกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรม เพื่อบวงสรวงบูชาวิญญาณผีบรรพชนที่กลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาว โดยมีรูปแบบของประเพณีและการละเล่น คือชาวบ้านจะนำหน้ากากที่ทำจากกาบมะพร้าวและหวดหนึ่งข้าวเหนียว วาดลวดลายให้มีลักษณะคล้ายผีมาสวมใส่ รวมไปถึงเครื่อง

แต่งกายที่นำเศษผ้าแล้ววัสดุเหลือใช้มาเย็บต่อกันเป็นชุดปกคลุมร่างกาย สวมใส่ ในขบวนแห่แสดงท่าทางต่างๆ ซึ่งถือได้ว่าผีตาโขนกลายเป็น เอกลักษณะความศรัทธา และงานประเพณีบุญหลวงของชาวด่านซ้าย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาประเพณีและเอกลักษณ์ของ ผีตาโขน ทำให้ได้ผลการสร้างสรรค์ที่มีความสอดคล้องกับรูปแบบประเพณี ผีตาโขนโดยได้ยึดเอารูปแบบการแต่งกายของผีตาโขนมาเป็นต้นแบบใน การสร้างสรรค์ผลงานผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงวัสดุและกรรมวิธี การผลิตที่เน้นวัสดุจากธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นและแรงงานฝีมือจากคนใน ชุมชนในขณะเดียวกันก็มีการประยุกต์ให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ ในปัจจุบันโดยได้ศึกษาทรัพยากรที่จะนำมาใช้เป็นวัสดุหลัก เป็นสิ่ง ที่พบมากในท้องถิ่นแต่ยังขาดการวิเคราะห์และนำมาสร้างสรรค์ผลงาน เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ทรัพยากรนั้นๆ ส่งผลให้เกิดความคิดต่อยอดและ เกิดเป็นการสร้างสรรค์ผลงานที่มีความแปลกใหม่และยังอยู่ภายใต้อัตลักษณ์ ประเพณีอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา สอนประดิษฐ. (2533). **ผีตาโขน : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย**, มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จุลดิษฐ์ อุปฮาด. (2542). **ประเพณีผีตาโขนกับการพัฒนาอาชีพศิลปหัตถกรรมของชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเลย**, มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- ชุตินิกรณ์ สว่างศรี. (2558). **ประเพณีผีตาโขน**, เข้าถึงเมื่อ 29 พฤษภาคม 2558, เข้าถึงได้จาก<http://chutipornb.blogspot.com>.
- ทิพย์สุตา รันนัน. (2558). **ประเพณีผีตาโขน**, เข้าถึงเมื่อ 29 พฤษภาคม 2558, เข้าถึงได้จาก[http://chutipornb.blogspot.com/http://www.stou.ac.th/study/sumrit/8-57\(500\)/page4-8-57\(500\).html](http://chutipornb.blogspot.com/http://www.stou.ac.th/study/sumrit/8-57(500)/page4-8-57(500).html)
- ธีระชัย สุดสด. (2544). **การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอเดียเนสโตร์.
- พงศธร พินิจวัฒน์. (2546). **ศิลปกรรมท้องถิ่น : กรณีศึกษาหน้ากากผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย**, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มณฑล ศาสนนันท์. (2550). **เพื่อการสร้างสรรค์นวัตกรรมและวิศวกรรมยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 2.
- สนอง อุปลา. (2546). **พัฒนาการประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย**, วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย.